

ПАРАДИГМИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ УНІВЕРСАЛІЙ

Проводити сучасні лінгвістичні дослідження неможливо без урахування панівних наукових парадигм та методологічних настанов сьогодення. Спираючись на визначення терміна “парадигма” Т. Куна, О. О. Селіванова засвідчує, що він може вживатися в декількох значеннях, а саме: 1) спосіб пізнання й усвідомлення світу, що визначає загальні принципи дослідження об’єкта в різних науках; 2) представлення об’єкта науки в ракурсі понятійного апарату та процедур опису й аналізу певної течії, наукової школи (дескриптивістика, генеративна парадигма в мовознавстві); 3) зразок наукових уявлень і дій у певний період або на певній території (європейська, азіатська або західна, східна наукова парадигма; американська, європейська, радянська наукова парадигма тощо) [5, с. 14].

За твердженням О. О. Селіванової, мовознавча наука впродовж свого історичного розвитку пройшла різні наукові парадигми. Слід відзначити, що для кожної з них був притаманний певний хронологічний період: одна парадигма змінювала іншу, вони доповнювали одна одну, надаючи змогу одержувати більш ґрунтовні результати [5], тому міждисциплінарні та поліпарадигмальні дослідження в лінгвістиці є актуальними та інформативними.

Першою в хронологічному порядку була **порівняльно-історична** (генетична, еволюційна) **парадигма**, яка особливо активізувалася в ХІХ ст. і була ознаменована появою нового методу дослідження мови – порівняльно-історичного. Вона залучала принципи історизму, емпіризму, мова розглядалась переважно в діахронічному аспекті, використовувалися аналогії. Біля витоків були німецькі лінгвісти Ф. Бопп, Я. Гримм, датський учений Р. Х. Раск. Згодом їх ідеї розвивали А. Ф. Потт (засновник етимології), А. Шлейхер – автор родовідного дерева споріднених мов та вчення про мовні форми.

Порівняльно-історичний метод ґрунтується на наукових прийомах відтворення (реконструкції) незафіксованих писемністю наявних у минулому мовних фактів шляхом планомірного порівняння відповідних пізніших фактів двох чи більше конкретних мов, відомих за писемними пам’ятками або безпосередньо за їх уживанням у мовленні. Головне завдання цього методу – відкриття законів, за якими розвивалися споріднені мови у минулому. За його допомогою можна

реконструювати (відтворити) звуки, слова, їх форми і значення. Якщо описовий метод застосовують до вивчення сучасного стану мови, то порівняльно-історичний – до минулого, до того ж дуже далекого, яке не засвідчене писемними документами. Саме на основі порівняльно-історичного методу вчені дійшли висновку, що у далекому минулому існувала індоєвропейська мова-основа (прамова), відтак спільнослов'янська (праслов'янська) мова, з якої розвинулися всі слов'янські мови.

Зіставний метод – головний метод контрастивної лінгвістики, спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставлюваних мов на всіх їх рівнях, а також в мовленні й у тексті. Його об'єктом є вивчення різних мов – споріднених і неспоріднених. Мета його застосування – встановлення спільних, однакових (ізоморфних) й відмінних, специфічних (аломорфних) рис зіставлюваних мов у звуковій, словниковій і граматичній системах шляхом зіставлення; поглиблення знань про одну з мов на тлі другої; встановлення характерологічних рис сімей і груп мов; прогнозування інтерференції мов; визначення особливостей взаємодії мов у процесі оволодіння другою іноземною мовою. Головною процедурою є порівняння. На відміну від порівняльно-історичного і типологічного методів, він орієнтований на зіставлення двох (трьох) мов на синхронному зрізі їх розвитку і не має результатом установлення типологічних рис цих мов. Зіставний аналіз передбачає визначення критерію, еталона зіставлення **tertium comparationis**, вибір якого залежить від мовного рівня обраних об'єктом одиниць.

Типологічний метод – метод мовознавчих досліджень, спрямований на виділення загальних ознак і закономірностей мов світу та їхню класифікацію залежно від таких ознак. Головним принципом методу є порівняння як установлення схожості й розбіжності між мовами. Метою методу є виділення мовного типу як сукупності відповідних ознак мов (універсалій) або сукупності мов, що їх мають. На відміну від порівняльно-історичного методу, здійснюється аналіз синхронічного стану мов незалежно від їх спорідненості чи віддаленості. На відміну від контрастивного (зіставного) методу, не обмежується зіставлення двох споріднених мов, а простежуються типологічні особливості багатьох мов і мається на меті створення типологічної класифікації мов світу. Традиційна типологічна класифікація мов була здійснена В. фон Гумбольдтом, який спирався на розробку мовної типології братів А. і Ф. Шлегелів. Вона ґрунтується на загальних принципах граматикизації мов світу (базові ознаки: поняття слова і морфем, їх співвідношення; спосіб вираження граматичного значення; характер морфем, об'єднаних у слові, спосіб їх об'єднання відносно кореневої морфем).

Альтернативною порівняльно-історичному, зіставному та типологічному мовознавству можна вважати **структуралістську** (таксономічну) **парадигму**. Загалом вона була орієнтована на дослідження стану мови як системи, сформувалась у 20-30-ті рр. ХХ ст. у різних лінгвістичних школах і спрямувала увагу мовознавців на пошуки строгого й об'єктивного наукового методу синхронного опису мовних явищ. Методом, який позначив перехід від атомізму до системності, від емпіризму до раціоналізму, став структурний аналіз. У свою чергу він сприяв розробці низки різноманітних структуралістських методик, що є актуальними і дієвими і до сьогодні: метод опозицій (Празька школа), метод комутації глосематики, компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, ланцюжковий аналізи, метод аналізу за безпосередніми складниками тощо.

У подальшому з'являється **функціональна** (прагматична, комунікативно-функціональна) **парадигма**, яка визначається сприйняттям об'єкта в його взаємодії із середовищем як діяльності, функціонування системи. Філософський базис функціоналізму був закладений ще у працях М. М. Бахтіна, Л. С. Виготського, І. Канта, С. Л. Рубінштейна, Ф. Шиллера та ін. Також функціоналізм представлений у дослідженнях Казанської, Празької, Лондонської, Женевської, Московської шкіл тощо і зумовив становлення таких нових галузей мовознавства, як теорія мовленнєвих актів, лінгвопрагматика, лінгвістика тексту, теорія мовної комунікації, паралінгвістика, теорія мовленнєвої діяльності, лінгвокультурологія, психо- й етнолінгвістика тощо [5, с. 30–31]. Основоположна ідея функціоналізму – це розуміння мови як системи загальних властивостей та обмежень людського мислення та умов міжособистісного спілкування.

Характерним прикладом у напрямі функціональної лінгвістики є теорія функціонального поля (функціонально-семантичне поле, далі ФСП), розроблена О. В. Бондарком. ФСП він розуміє як систему різнорівневих мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних), що ґрунтується на певній семантичній категорії, здатній виконувати одну спільну функцію, що має центр (ядро, домінанту) і периферію. Центром є смисловий інваріант – одиниця, яка найбільшою мірою виражає певну семантичну категорію. О. В. Бондарко виокремлює два структурних типи ФСП [1]: моноцентричні, що ґрунтуються на певній граматичній категорії (аспектуальність, темпоральність, модальність, персональність), та поліцентричні, які представлені сукупністю мовних засобів, не створюють єдиної гомогенної системи (суб'єктивність, об'єктивність, таксис, локативність, бутевість, посесивність).

Література:

1. *Бондарко А. В.* Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры. СПб.: Наука, 2005. 408 с.
2. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство: підруч. К.: Академія, 2006. 464 с.
3. *Кравченко Н. К.* Міжнародно-правовий дискурс: когнітивно-комунікативний аспект: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15. К., 2007. 31 с.
4. *Левицький В. В., Огуй О. Д., Кійко С. В., Кійко Ю. Є.* Апроксимативні методи лексичного складу. Чернівці: Рута, 2000. 136 с.
5. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-К, 2008. 716 с.

І. А. Блинова
Київ, Україна

ЗОБРАЖАЛЬНО-ВИРАЖАЛЬНА ОЗНАКА ІРОНІЇ В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ КОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Як показав аналіз англомовної прози комічного спрямування кінця ХХ – початку ХХІ ст., одним із найбільш багатих джерел виразності є засоби словесної образності – стилістичні прийоми, серед яких іронія посідає помітне місце. Іронія (вербальна) – стилістичний прийом, особливого роду троп, інакомовність, яка виражає насмішку або лукавство, коли слово чи висловлювання набувають у контексті мовлення значення, протилежне буквальному смислу, або таке, що заперечує його, ставить під сумнів [3].

Ця фігура якості реалізується, коли мовець навмисно порушує принцип ширості мовлення. Іронія зазвичай застосовується, щоб передати негативне значення або емоцію – роздратування, невдоволення, жалю, розчарування, сумніву. На рівні лексичної семантики іронічне переосмислення може відбуватися як у денотативному (зміна значення слова на протилежне), так і конотативному (зміна позитивної оцінки на негативну) компонентах значення слова: *“I don’t have any blind friends,” I said. “You don’t have any friends,” she said* [4, с. 516]; *Deaf or no, Dummy’d been on as a common laborer out at the sawmill since the 1920s* [4, с. 280]. Залежно від умов і способу реалізації та потрібного для інтерпретації іронії контексту вербальна іронія розподіляється вченими на ситуативну й асоціативну [2, с. 5; 1, с. 75].